

„Serpentarius viginti quatuor stellis decoratus”

Baráti ajándék Farkas Gábor Farkasnak

Budapest, 2015

Lauf Judit

Ki jósolta meg II. Ulászló magyar király halálát?¹

A Régi Nyomatványok Tárában található Ant. 7980 jelzetű, 1516-ban Bázelen nyomtatott könyv² kötetstáblájából a restaurálás során tucatnyi értékes, minden valószínűség szerint a budai könyvkötőkhöz köthető ősnymotvány- és 16. század eleji töredék került újra napfényre. E töredékek hat különböző nyomtatványból származnak, közülük háromnak Magyarországon ez idáig nem volt ismeretes egyetlen példánya sem.³ Annak a csillagászati műnek sem, melyet e jeles alkalommal Gábor figyelmébe szeretnék ajánlani, abban reménykedve, hogy a téma fölkelte majd érdeklődését, s az ezzel kapcsolatos, későbbi kutatásai során még pontosabb és árnyaltabb képet kaphatunk Bakócz Tamás esztergomi érsek számos tudóst foglalkoztató udvaráról.

E tudósok közül elsősorban Johannes Borgbiriusról, a sziléziai Neisséből (ma Nysa) származó matematikusról és csillagászról, akiről – eddigi ismereteim szerint – kevés, és csak itt-ott elszórt adat maradt fenn. A VD16 online katalógusa két művét ismeri, a *Judicium annualé*t és a *Hunc compendiarium...*-ot. Mindkettő az 1516. naptári évre vonatkozik.⁴ Közülük a *Hunc compendiarium...* című munkájának két csonka levélpárja került elő a fentebb említett kötetstáblából. A kiáztatott levélpárok egyikén maga a címlap is látható, így a mű azonosítása nem okozott különösebb nehézséget. De a töredékeken a Bakócz udvarában élő Stephanus Taurinusnak a szerzőhöz, Borgbiriushoz szóló hendecasyllabusokban írt üdvözlő verse is olvasható, melyből csak három sor hiányzik. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ezeken kívül az Országos Széchényi Könyvtár őriz még Borgbiriustól két, egyleveles unikális nyomtatványt az 1517–1617. évek közötti mozgó ünnepekről.⁵ A három mű (*Judicium annuale*, *Hunc compendiarium...*, *Tabula festorum mobilium*) nyomtatási éveinek egybeesése bizonyára nem tekinthető véletlennek. Ugyanis szerzőnk nem sokkal művei 1515. és 1516. évi nyomdába adása előtt érkezett Bakócz udvarába. Erről Stephanus Taurinusnak Joachim Vadianushoz 1514. október 28-ára keltezett, Esztergomban írt leveléből értesülünk. A levélíró nem éppen felemelő szavakkal tesz említést az esztergomi érseki udvarról: „Mindennap sokat emlegetjük uraságotat Johannes Nissenus csillagással, ki nemrég került főtisztelendő uram [Bakócz Tamás] udvari emberei közé. Bolondját járhatja a vén kriptaszökevénnnyel, ki egész lelkével a csillagjósok ostobaságain csügg, s nem kis pénzt zsebel be, ámde egy hónap termését egyetlen rövid nap szétszórja, így hát (ha nem tévedek) nem sokkal gazdagabban tér vissza nemsokára a szép Bécsbe, ahonnan egykor elindult ...”⁶

1 A tanulmány az MTA–OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoportban készült. Köszönöm Zsoldos Endrének, hogy folyamatosan követte kutatásaimat, tanácsokkal látott el, csillagászati és általam nem ismert bibliográfiai adatokra hívta fel a figyelmemet.

2 Az Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomatványok Tárában található könyv: ERASMUS Desiderius, *Institutio principis Christiani saluberrimis referta praeceptis, per Erasmus Roterodamum, cum aliis nonnullis eodem pertinentibus* ..., Basel, Iohannes Frobenius, 1516.

3 LAUF Judit, *Budai reneszánsz kötetstáblából előkerült ősnymotvány-töredékek (A Lányi-kódex kötetcsaládja és a budai könyvkereskedők)*, MKSz, megjelenés alatt.

4 Joannes BORGBIRIUS, *Judicium annuale doctoris Johannis Borgwiri... ad annum Millesimum quingentesimum decimum sextum...* [Lipsiae, 1515, Martin LANDSBERG.], (VD16 B 6708, RMK III Pótlások 5079), példány: Zwickau; – Uő., *Hunc compendiarium Joannis Borgbirii Nissenii mathematici libellum, in quo currentis anni M.D.XVI. trium eclipsium futuri effectus non minus docte quam eleganter describuntur, quisquis es, qui uentura uitae tuae pericula declinare uoles, emito. hunc. emptum (si sapis) pellegas, & saluus eris.* [Viennae, 1516, Hieronymus VIETOR], (VD16 B 6707, Index Aur. 122.362, RMK III Pótlások 5083, Michael DENIS, *Wiens Buchdruckergeschichte bis MDLV*, Wien, 1872, 320–321, 336. sz., BALLAGI Aladár, *Buda és Pest a világirodalomban 1473–1711*, Bp., 1925, I, 127, 194. sz.), példányok: Kraków: Biblioteka Jagiellonska, Wien: Universitätsbibliothek, Wrocław: Biblioteka Uniwersytecka.

5 Joannes BORGBIRIUS, *Tabula festorum mobilium. Compendiaria designatio omnibus clericis non minus necessaria quam utilis sequitur, Viennae, Ioannes Winterburger*, [1516], jelzete: OSZK App. H. 2526a, (RMK III Pótlások 5084); Uő., *Tabula festorum mobilium ad centum annos durans*, Viennae, Singrenius, [1520?], jelzete: OSZK App. H. 2526b, (RMK III Pótlások 5105). A második, 1520-as kiadása az 1516-os újabb kiadása. A két nyomtatvány nincs számon tartva a VD16-ban.

6 HRENKÓ Pál, *Az ismeretlen „Lázár deák”, Történelmi Szemle*, 1981, 405–410; *Magyar humanisták levelei*, Bp., Gondolat, 1971, 464–468, különösen 465, (fordította KAPITÁNYFÉY István).

Az időpont feltűnően egybeesik a Lázár térkép készítésének idejével, így – ahogyan Hrenkó Pál fölveti – Borgbirus akár azért is érkezhetett Bakócz udvarába, hogy részt vegyen a *Tabula Hungariae* előkészületeiben.⁷ Nem valószínű, hogy egy matematikus jövetelének célja épp a csillagjósolás lett volna, bár Borgbirus *Hunc compendiarium...* című írása Taurinus szavait némileg hitelessé teszi. Az Esztergomban, 1516 januárjára keltezett mű⁸ a folyó évre egy nap- és két holdfogyatkozást prognosztizált, és azok veszélyeire, rettenetes következményeire figyelmeztette Ulászlót és fiát, Lajos királyt. 1516-ban az első holdfogyatkozás januárban volt,⁹ Ulászló nem sokra rá, március 13-án meg is halt.

A király haláláról maga Borgbirus is tudósít a fentebb már említett, valószínűleg az 1516. év második felében megjelentetett *Tabula festorum mobilium* című egyleveles nyomtatványában. A *Tabula* egyik rovatába, az *Intervallumba*, amely az 1515–1516. évek legjelentősebb történelmi eseményeit foglalja össze, már belekerült Ulászló halálának pontos dátuma.¹⁰ E nyomtatvány is Bakócz udvarához kötődött. Az érsek címerével, és Stephanus Taurinusnak egy újabb, hat soros versével jelent meg.¹¹

Vajon a csillagjósok nyelvét jól ismerő, sziléziai származású Johannes Borgbirus (Nissenus) a *Hunc compendiarium...*-ban az eklipszisek veszélyeire figyelmeztető szavaival – ahogy néhány olvasó is hinni vélte¹² –, megjósolta a magyar király halálát? Vagy majd talán a *Tabula Hungariae* szerzőségének kérdése és Borgbirusnak abban vállalt esetleges szerepe kelti fel jobban az ünnepektől figyelmeztetést?

7 HRENKÓ, i. m., 406. A *Tabula Hungariae* legújabb kiadása: PLIHÁL Katalin, *A Tabula Hungariae ... Ingolstadt, 1528: Térkép és utóélete az eddigi és a jelenlegi kutatások tükrében*, OSZK–Kossuth, 2013.

8 Borgbirusnak Wenceslaus de Vilhartitzhoz szóló ajánlásában, mely a töredékünkön is megvan, olvasható: „Histrogonii ad. Bifrontis Iani. Kalen. Anno quo supra post sesquiesimum sextodecimo.” Vö. a3 ívfűzet.

9 Köszönöm Zsoldos Endrének az adatközlést.

10 „... Vladislaus pientissimus optimus rex tercio deno die Marcii universe carnis viam iniit...”

11 A verset közli: V. Kovács Sándor, *A Dózsa-háború humanista eposza (Stephanus Taurinus de Switawia: Stauromachia)*, ItK, 1959, 451–473, különösen 457. Taurinus verse és Bakócz címere az 1520-as kiadáson már nincsen. V. Kovács bibliográfiai adatként Michael Denis művére hivatkozik (i. m., 4. jegyzetben), de abban Borgbirusnak a *Tabula festorum mobilium* című nyomtatványának egyik kiadása sem szerepel.

12 DENIS, i. m., 321.